

O čemu govorimo kada govorimo o Evropi?

Vladimir Arsenijević

1. Ruho na vetru

Čuvena knjiga britanskog historičara Normana Daviesa, *„Europe, A History“*, objavljena 1996. godine, nastajala je u ono uzbudljivo vreme od pre gotovo četvrt veka označeno kolapsom komunizma, raspadom Sovjetskog saveza i ujedinjenjem zapadne i istočne Nemačke čime je otpočet proces reunifikacije podeljenog evropskog kontinenta koji još uvek traje, u kom i danas živimo uz sumorno saznanje da mu se ne nazire ni brz a ni neophodno srećan kraj.

Na preko 1300 strana autor pažljivo slika dugu istoriju Evrope, od geografskog nastanka evropskog poluostrva, zapadnog apendiksa Azije koji pogrešno nazivamo kontinentom, preko svih perioda njegove istorije zaključno sa 1992. godinom, kada je Daviesov rad na ovom obimnom delu i okončan. Te za Evropu značajne godine potpisan je Mastihtski ugovor čime je stvoren novi politički entitet – Evropska unija, ali je počeo i rat u Bosni i Hercegovini, najtragičniji od svih sukoba koji su pocepali i zauvek uništili Jugoslaviju, nekadašnju balkansku „Evropu u malom“.

Stoga i ne treba da čudi što je Daviesov službeni optimizam, ostavljen za sam kraj, iako sav u besprekornim rečenicama, zapravo ispunjen silnim rezervama. I to do te mere da je pitanje da li je tu uopšte reč o optimizmu.

„Današnja Evropa, stvorenje Hladnog rata, nedorasla je zadatku koji je pred njom“, piše Norman Davies. „Moralna i politička vizija praoca i osnivača Zajednice gotovo je zaboravljena. Evropa neće biti potpuno ujedinjena u neposrednoj budućnosti. Ali pred njom je šansa da bude nešto manje razjedinjena nego tokom nekoliko prethodnih generacija. Ako joj se sreća nasmeši, fizičke i psihološke prepreke biće manje brutalne nego u bilo kom periodu koji pamtim. Evropa i dalje jaše.“ I tu, na samom kraju, kao svoju naknadnu i finalnu misao, Davies dopisuje i 875. stih drugog pevanja Ovidijevih *„Metamorfoza“*, *„Tremulae sinuantur flamine vestes“*, koji u hrvatskom prevodu Tome Maretića glasi: „Vjetrićem nadimano vijori se ruho na njojzi“.

To ruho koje se vijori na vetru odnosi se na haljine prelepe Europe, kćerke kralja Agenora, vladara feničanskog grada Tira. Očaran njenom lepotom Zevs ju je, taktički pretvoren u belog bika, susreo na morskom žalu, olako šarmirao i stekao njeno poverenje ali samo kako bi je oteo i odveo sa sobom na daleko ostrvo Krit. U nepoznato. Držeći se grčevito znojavih dlanovima za njegove rogove i leđa, devojka je užasnuta i „na žal ostavljen gleda u strahu“, dok „vjetrićem nadimano vijori se ruho na njojzi“.

Tremulae sinuantur flamine vestes, dakle.

Kao da je Davies tim kratkim izvodom iz „Metamorfoza“ želeo dodatno da pojača, ili možda da zamaskira, svu tešku dramu i neizvesnost još jednog novog početka pred kojim se to trapavo, samo sa sobom neusklađeno „stvorenje Hladnog rata“, kontinent koji to nije - Evropa, naime - tako iznenada našlo.

2. Komplikovani kontinent

Danas – punih dvadeset godina nakon što je ovim stihom Norman Davies završio rad na svojoj najznačajnijoj knjizi do sad, „*Europe, A History*“ - te reči, uprkos očaravajućoj ljupkosti Ovidijevog jezika, ipak zvuče depresivnije nego ikada pre. Dok se jako dugo njihovo pravo značenje moglo slobodno previđati, ili eventualno tumačiti kao prirodan oprez istoričara, danas se one čitaju kao mračna pretpostavka, uvijena u nepotpunu i samo naizgled lepršavu sliku. Ma šta mi u ovom ili onom trenutku mislili, istina je da Europa i dalje jaše. I to na širokim leđima belog bika, ovaploćenja natprirodne sile nad kojom nema baš nikakvu kontrolu, pri tom jedva održavajući ravnotežu da ne propadne u bezdan, dok njeno ruho nemoćno vijori na vetru.

Evropa se nalazi u dubokoj, složenoj, zaista dramatičnoj ekonomsko-političko-identitetskoj krizi koja traje od 2009. i ne pokazuje znakove stišavanja. Naprotiv, sve je dublja, ne nazire se njeno rešenje, i pitanje je kako će i kada i na koji način uopšte uspeti da je prebrodi. Evropska unija - koja je (valjda?) trebalo da predstavlja krov za sve Evropljane, odvažni pokušaj realizacije ideje o mirnoj koegzistenciji i zajedničkom društvenom i ekonomskom napretku – u opasnosti je da doživi potpuni neuspeh i krah, pa i da se pretvori u sopstvenu suprotnost. Evroskeptici svih zemalja zbog toga, pretpostavljam, likuju, evrofilci, svakako, krše ruke i čupaju kose. Ali i jedni i drugi, ma šta da mislili, pitaju se šta će s njima biti sutra. Jer svi se nalazimo u istom sosu, samo što s različitih pozicija gledamo na problem.

Lako bi se, dakle, moglo tvrditi da je ova opšta, panevropska kriza u stvari nešto spektakularno i sjajno - dugoočekivani znak istinskog vertikalno-horizontalnog ujedinjenja Evrope, trenutak kada, po prvi put u istoriji, Evropljani sa severa, zapada, istoka, juga i centra kontinenta, jednako kao i oni s desnice, centra i levece političkog dijapazona, oni bogati kao i oni siromašni, na istovetan način, koristeći iste reči, izražavaju jednaku zabrinutost pred krajnje neizvesnom budućnošću. Čuda se uvek događaju kad i gde im se ponajmanje nadate. Ova problematična teza, međutim, romantična je u istoj meri u kojoj je i neodgovorna. Naša realnost zapravo je znatno mučnija od toga. Prava istina je da evropski projekat, iako zasnovan na plemenitoj želji da se izvuku ispravne pouke iz svih strašnih i pogibelnih katastrofa XX veka, sve češće puca po loše skrojenim šavovima kao nezavršeno odelo šiveno za mnoge koje, ispada, mnogima ne stoji baš onako kako je zamišljeno. Danak se najčešće plaća jačanjem anti-

evropskih i ksenofobičnih osećanja te porastom konzervativnog parohijalizma i povratkom u toplinu i bezbednost nacionalnih mitova. A da stvari budu samo još zamršenije, procesi su veoma slični bez obzira na to da li je reč o onom delu Evrope koji je već „u Evropi“ ili onom koji u njoj još uvek „nije“, a ne zna se kada, pa ni da li će biti.

3. Ti Mađar! Ja Nemać!

I sad, ne znam za vas ali, što se mene tiče, nisam ja, uprkos svemu, nikakav evroskeptik. Nisam, istina, ni vatreni evropil. Pretpostavljam da se, kao i većina, nalazim tu negde, u sredini. Ipak, kad na stvari gledam odavde, s jugoistoka kontinenta, iz (neevropske) Srbije zatrpane sopstvenim nerešivim političkim, ekonomskim i društvenim problemima, Srbije koja je frustrirana i čiji je ponos povređen, ali koja je, na svu sreću, i dalje spremna (premda, avaj, još uvek nemoćna) da se pridruži Evropskoj uniji koja joj se nekad čini daljom, nekad bližom, i prema kojoj gaji problematičan odnos ljubavi i mržnje i silne želje za subvencijama, donacijama i zajmovima, onda mi je jasno da izbora zapravo i nema. Samo što dalje od večnog samoljublja suverenih i teritorijalnim međama, valutama, bojama, himnama, insignijama i heraldikom okićenih nacionalnih država. Država poput fudbalskih timova.

Od kojih se, s druge strane, nikada i nismo daleko odmakli. U procesu evropskih integracija, uz svu novu otvorenost i protočnost granica, tržišta, ljudi i ideja, pokazao se i jedan neočekivani paradoks. Na nedavnom skupu „*What really matters – First Budapest Debate on Europe*“ održanom 30. novembra i 01. decembra 2012. godine u Budimpešti Laszlo Vegel je istakao da Evropska unija, suprotno originalnoj nameri, jača i usložnjava nacionalne identitete. Tako da su – kako je to duhovito primetio Vegel (u tom kontekstu ne toliko pisac koliko etnički Mađar iz Vojvodine) – čak i na tom međunarodnom skupu evropskih intelektualaca svi govornici nastupali isključivo iz pozicije nacionalnih ili etničkih identiteta i iskustava.

Izgleda da od toga, uostalom, i nema uzmarka. Nikuda iz svoje kože, kako to lepo kaže moj prijatelj Kebra. Evropljani jedni druge ne vide kao braću Evropljane već kao Mađare, Srbe, Nemce ili Portugalce. I tako dalje. I to je sasvim u redu, to je oduvek trebalo i jedino moglo da bude tako; ta beskrajna šarolikost, uostalom, to je sama esencija Evrope.

Međutim da u doba krize, kada se razlike zaoštravaju, sve to neizostavno počinje da izaziva frustraciju i tenzije dokazuje lični primer koji je Ingo Schulze opisao u jednostavnom i efektnom tekstu nazvanom „*Du Ungar! Ich Deutcher! Fertig! - Vom Versuch, sich nicht auf den Fussballfan reduzieren zu lassen*“ ili „Ti Mađar! Ja Nemać! Dosta! O pokušaju da se čovek ne svede samo na fudbalskog navijača“.

U ovom mini-eseju pisanom za spomenuto budimpeštansko okupljanje, Schulze

pripoveda o interesantnom konfliktu koji je neočekivano imao s publikom prilikom nedavne književne večeri u portugalskom gradu Portu. Podstaknut pitanjem mladića koji mu se obratio ne kao osobi ili, eventualno, piscu, već isključivo kao Nemcu, tražeći od njega da eksplicitno kaže ne misli li da oni (Nemci, naime) ekonomijom danas postižu iste one ciljeve koje im, ne tako davno, nije pošlo za rukom da postignu tenkovima, Schulze otvoreno kaže da je u trenutku, iritiran, izgubio samokontrolu. Njegov odgovor bio je, priznaje to on i sam, nemački do koske. Uvređenim glasom uzvratio mu je da niko nikada i nikoga u Evropi nije prisiljavao da kupuje Mercedese i da bi Portugalci, umesto što se žale, trebalo da budu zahvalni što su toliko dugo bili u mogućnosti da dobijaju kredite s povlašćenim kamatama.

„Dok sam govorio“, piše dalje Schulze, „u prostoriji je vladao muk. Mogla se čuti igla kako pada. Kad sam završio, metež koji je istog trenutka nastao konačno me je povratio. Budući da sam u ruci držao mikrofona, zamucao sam na svom lošem engleskom da sam upravo postupio jednako glupo kao i oni i dodao da smo svi uhvaćeni u istu zamku budući da se svrstavamo jedni protiv drugih kao Portugalci i Nemci, onako kako to ljudi čine dok navijaju svako za svoju reprezentaciju tokom fudbalske utakmice.“

4. Neobična i poučna priča o Szegediju Csanadu

Identiteti su dovoljno naporni i kad su savršeno stabilni. Njihova promenljivost i nestabilnost, s druge strane, može osobu koja na njih odveć polaže da otera pravo u ludilo. Pisac Ingo Schulze, istočni Nemač Ingo Schulze, Nemač Ingo Schulze – reč je, potencijalno, o tri sasvim različite osobe u očima tri različita posmatrača. Međutim, kad se identiteti slobodno i naizgled sami od sebe menjaju unutar samog čoveka, a ne samo u oku posmatrača, onda situacija postaje uistinu komplikovana, a često i paradoksalna. Baš kao na primeru neobične i poučne priče o Szegediju Csanadu koju sam doznao tokom svog kratkog boravka u Budimpešti.

Već sam napomenuo da se budimpeštanski skup „*What really matters*“ održao 30.11. i 01.12. Debate su se odvijale na dva mesta u samom centru ovog velikog i predivnog grada - u Muzeju literature „Petőfi“ i u budimpeštanskom Centru za arhitekturu „Fuga“ koji se nalazi u ulici koja takođe nosi Petőfijevo ime. Nije glavni grad Mađarske tek slučajno odabran za ovaj susret velikog broja pisaca i intelektualaca iz sedam zemalja (među kojima su bili György Konrád, Michael Krüger, Robert Menasse, Richard Swartz, Ilma Rakusa i mnogi drugi). Mađarska u kojoj se, u političkom smislu, sveevropski problem reflektuje onoliko snažno koliko se na primeru zemalja poput Grčke ili Španije reflektuje u onom ekonomskom, bila je manje-više centralna tema ovog skupa. Sve se u njoj prelamalo i svaka se dotaknuta tema jasno oslikavala na njenom (neslavnom) primeru.

Na jednom nedavnom sličnom skupu kom sam takođe prisustvovao, Central-

noevropskom forumu održanom polovinom novembra meseca u Bratislavi, u okviru panel-diskusije čija je tema bila jednostavna koliko i izazovna – Mržnja - holandski novinar i pisac Chris Keulemans pomenuo je, uz neizostavnu Bosnu i Hercegovinu, ujedno i Mađarsku kao primer zemlje koja se, kako je rekao, „našla uhvaćena u zamci demokratije“.

Iako se u velikoj, kosmopolitskoj, dinamičnoj i elegantnoj Budimpešti to veoma slabo primećuje (pojedini mađarski pisci, poput na društvene nepravde izrazito osetljivog Hay Jánosa, upravo tu činjenicu detektuju kao deo problema) Mađarska se guši u nevoljama koje smo donedavno, kao mnogo toga što se u poslednje vreme obistinilo a nije baš ni moralo, smatrali nemogućim ako već ne ovde kod nas onda svakako barem unutar Evropske unije. Tokom panel-diskusije, tako, razgovor se manje-više sve vreme vrteo oko skandala koji je samo nekoliko dana ranije, 27. novembra, izbio u mađarskom parlamentu kad je poslanik radikalne nacionalističke partije Jobbik, Marton Gyongyosi, tokom rasprave o najnovijoj krizi u oblasti Gaze, izjavio da je „krajnje vreme“ da se sačini spisak ljudi jevrejskog porekla u Mađarskoj koji, po njemu, već samim tim što su Jevreji „predstavljaju rizik po nacionalnu bezbednost“. Ono što je predstavljalo dodatni dokaz koliko su stvari u Mađarskoj – a samim tim i u Evropskoj uniji - u poslednje vreme postale bizarne jeste činjenica da posle te frapantne izjave niko od poslanika nije napustio skupštinu, dok je zasedanje parlamenta nastavljeno baš kao da se ništa nije dogodilo.

Na ručku nakon panel-diskusije u „Fugi“, razgovarao sam s mađarskim piscem poreklom iz Transilvanije, Györgyjem Dragománom, o Jobbiku i njihovom bezumnom antisemitizmu koji je rezultirao ovim najnovijim u nizu političkih skandala u Mađarskoj. Po Dragománu, u strogo političkom smislu, za Jobbik sve to zapravo predstavlja „pucanj u sopstvenu nogu“.

„Bolje da su se čvrsto držali svoje anti-romske agende“, rekao je s ironičnim osmehom.

„Da, bilo bi to svakako racionalnije“, uzvratio sam u istom tonu.

Ali, racionalnost nikada nije bila jača strana ove partije koja sama sebe smatra „principijelnom, konzervativnom i radikalno patriotskom hrišćanskom strankom“ dok je drugi uglavnom vide kao fašističku, neo-nacističku, rasističku, anti-semitsku, anti-romsku i homofobnu skupinu zastranjenih nacionalnih romantičara i ludaka.

Dragomán mi je tad ispričao tu neobičnu i poučnu priču o jednom od najistaknutijih Jobbikovih političara, poslaniku Evropskog parlamenta, Szegediju Csanadu. Ovaj mladi i probitačni ultra-desničar, poznat kao jedan od osnivača Mađarske Garde, paramilitarne organizacije u crnim uniformama i s oznakama nalik na strelasti krst Hortijevaca u Drugom svetskom ratu, po sudskoj zabrani ove organizacije 2009. godine pristupa Jobbiku, najjačoj „patriotskoj“ političkoj partiji u Mađarskoj, i iste godine, gle čuda, kao Jobbikov poslanik, odlazi za Brisel.

Juna 2012, međutim, dolazi do naglog i neočekivanog preokreta, upravo kao iz grčke drame, kada ovaj „stopostotni Mađar“ i vatreni antisemita (kakvim je sam sebe do tada s ponosom smatrao) čistim slučajem saznaje da je njegovo poreklo po majčinoj strani u stvari - jevrejsko. Istom prilikom doznaje i da je njegova baka po majci preživela Aušvic a deda iscrpljujući boravak u kampu za prisilni rad. Da stvar bude samo još unekoliko paradoksalnija, po jevrejskim zakonima Szegedi Csanad je Jevrejin bez obzira na to kako on sam gleda na čitavu stvar. Nakon svega, očajni, igrom života i nepredvidive varljivosti identiteta (u čiju je solidnost, kao mnogi desničari, tvrdo verovao) nasamareni, šokirani i oholom rугanju drugih fašista podvrgnuti Szegedi morao je podvijenog repa da napusti Jobbik a politička karijera mu se našla na ivici propasti pa je čak i njegovo mesto u Evropskom parlamentu dovedeno u pitanje.

Kakva sjajna igra sudbine – gotovo da čovek poveruje u one razigrane i spletkarenju nadasve sklone bogove iz grčkog Panteona!

Svojom izuzetno čudnom životnom pričom, Szegedi, taj siroti mađarski fašista jevrejskog porekla, otelotvoruje paradoks ekstremnog desničara prirodno i opsesivno uverenog u kvalitativne razlike među ljudima i njihovim identitetima koji doživljava svoj najgori košmar. Tako mu, uostalom, i treba. Ali, s obzirom da je, u slučaju Szegedija reč o ličnosti izrazite fleksibilnosti s naglašenim „surviver“-instinktom, ne bi me baš nimalo iznenadilo da ovaj tridesetogodišnjak, nakon što se šok kom je izložen malo stiša, doživi prosvetljenje kao novorođeni Jevrejin, moguće otkrije sebe u novoj ulozi radikalnog Cioniste, te da nakon svega, po njegovoj atipičnoj životnoj priči, Steven Spielberg snimi mnogim oskarima ovenčani film s, recimo, Tomom Hanksom u glavnoj ulozi.

5. Epilog ili O čemu govorimo kada govorimo o Evropi

Činjenica da se sve to događa i da je sve to moguće ove 2012. godine u sred Evropske unije paradoks je svih paradoksa, nešto što nikako nismo bili u stanju da zamislimo ranije i nešto što nije tako lako razumeti i prihvatiti. Međutim, svako raspolaže sopstvenim istinama.

Na završnoj panel-diskusiji budimpeštanskog skupa, tako, austrijski pisac Robert Menasse oslikao je, uprkos svemu, iznenađujuće ružičastu sliku budućnosti Evrope. U svom narativu naglasio je kako za samo nekoliko godina na scenu stupa jedna vrlo nova generacija koju on naziva „Erasmus-generacijom“ i koja će uskoro izvršiti pravi pravcati preokret u Evropi. Po Menasseu, njegova kćerka je tipična predstavnica ove generacije. Govori četiri jezika, služi se internetom, ima iPhone, dok putem Facebooka održava redovan, svakodnevni kontakt s prijateljima iz čak osamnaest zemalja. Menasseova vera u ovo biće budućnosti čini se bezgraničnom. Sedeo sam u prepunoj dvorani Muzeja literature „Petőfi“ čudeći se tim naivnim pretpostavkama ovog inače visprenog analitičara austrijske i evropske stvarnosti.

Hteo sam da mu doviknem da je „Erasmus-generacija“ već tu i da je Szegedi Csanad njen pripadnik te da bih mogao da se opkladam da i on ima Facebook nalog a na njemu prijatelje iz 18 zemalja, kao i manje-više svako danas na planeti Zemlji, ali da mu to baš nimalo ne smeta da i dalje bude maloumni mađarski fašista.

Jedna stvar je, međutim, kako je razgovor odmicao, počinjala da me čini nemirnim još više od Menasseovog predviđanja sjajne evropske budućnosti uz „Erasmus-generaciju“ (mi je u Srbiji zovemo nešto drugačijim kolektivnim nazivom - „blejači“) - a to je činjenica da su govornici te večeri prečesto brkali političko-ekonomski projekat Evropske unije s kulturnim i geografskim terminom Evropa, potpuno previđajući značajnu razliku između kontinenta (ok, poluostrva) u svoj njegovoj celovitosti i ove zajednice koja obuhvata – ipak - samo jedan broj evropskih zemalja.

Ali ta distinkcija malo koga interesuje, a naročito ne one koji već poseduju člansku kartu polo-kluba EU. Ona se jedino čini važnom onima koji, nekom magijom valjda, sve vreme žive na evropskom kontinentu, ali se ipak ne nalaze „u Evropi“. Mnogo je Evropljana, mnogo je i razlika među njima, pa je, prirodno, mnogo i Evropa a, bogami, i Evropskih unija. Svako, kažem, raspolaže sopstvenim istinama.

Stoga sam, kad je moderator ponudio publici da se obrati govornicima s pitanjima, učinio nešto što inače ne radim. Digao sam ruku, a kad je mikrofon stigao do mene ustao sam i predstavio se. Zahvalio sam se svim govornicima na inspirativnoj diskusiji. Mogao sam da kažem toliko toga, ali „toliko toga“ bilo je naprosto previše. Stoga sam odlučio da celu stvar maksimalno pojednostavim.

„O čemu govorimo“, upitao sam nakon kratkog uvoda, parafrazirajući Raymonda Carvera i obraćajući se svim govornicima istovremeno, „kada govorimo o Evropi?“

Odgovor, međutim, nisam dobio.

Nisam ga, da budem sasvim iskren, ni očekivao.